

PAGINA 3

Pizza eten in Moerwijk

PAGINA 5

Haagse Marike op hospitaalschip

PAGINA 8

Troubadour bezingt schrijvende liefde

VERDER: 'Dokter, ik ben er klaar voor' ■ Verwantschap tussen mensen en dieren ■ Axel Wicke zag val Berlijnse muur ■ Stap 'es uit je elitaire bubbel

Koken met gereed voedsel

Een bloemkool is waardevol

REPORTAGE Op donderdag gaat een groepje vrijwilligers naar de Haagse Markt, waar ze groenten meekrijgen die anders worden weggegooid. Vervolgens koken ze er voor zo'n vijftig mensen een driegangemaaltijd van. Het initiatief heet Conscious Kitchen.

OP DE MUUR HANGT EEN PLATTEGRONDJE met de opstelling van de tafels, zodat de vrijwilligers van Conscious Kitchen iedere donderdag weten hoe ze de eetzaal moeten inrichten. De eetzaal is een oud gymlokaal, de sportbelijning staat nog op de vloer. Het plattengrondje is tekenend voor dit bewuste voeding-initiatief: de boel is uitstekend georganiseerd, maar de invulling doet rebels alternatief aan. De tafels in deze vaste opstelling zijn er namelijk in alle soorten en maten, het is een gezellig samengeraapt geheel. Medewerkers van Conscious Kitchen gaan op donderdag naar de Haagse Markt, waar ze groente die anders wordt weggegooid gratis meekrijgen. Aan de hand van de buit wordt onder leiding van een professionele kok een driegangenu samengesteld. In een hoek van het gymlokaal is een keuken. Als ik er binnenkom, krioelt het er van de groene schorten.

In de keuken krioelt het van de groene schorten.

Frambozen

Na een tijdje arriveert het hoofd van Conscious Kitchen, Anubhav Kandpal. Hij vertelt: 'In deze ruimte aan de Witte de Withstraat was al een initiatief waarbij gekookt werd van gereed voedsel. Ik ging erheen omdat ik nieuw was in Den Haag en mensen wilde leren kennen. Inmiddels ben ik de organisator

'De schuld ligt bij niemand én bij iedereen'

van wat nu Conscious Kitchen heet. Het duurzaamheidsaspect spreekt mij aan. Ik wilde iets doen dat een positieve invloed heeft op de aarde. Daarnaast vind ik het mooi dat er zoveel eten verspild wordt? Kandpal: 'Deels door onwetendheid. Mensen weten niet hoe ze sommige groenten kunnen

om veganistisch voedsel te bereiden. We leggen uit hoe je met gereed voedsel kunt koken, hoe je compost kunt maken. Verder vind ik het mooi dat mensen elkaar hier ontmoeten. Er komen vooral internationale studenten. Dit is een plek waar zesteun bij elkaar vinden.'

Kandpal noemt het een win-win situatie. De marktkooplied zijn blij dat ze hun overvloedige spullen kunnen meegeven, voor weggegooid zouden ze moeten betalen. Ze kennen de mensen van Conscious Kitchen en houden expres groente voor ze achter. Zelfs geven ze wel eens 'cadeautjes', zoals vandaag een partij verse frambozen.

Hoe komt het dat er zoveel eten verspild wordt? Kandpal: 'Deels door onwetendheid. Mensen weten niet hoe ze sommige groenten kunnen

verwerken, wat ze met restjes kunnen doen. Ik denk dat het een symptoom van onze levensstijl is, we zijn rijk, je kunt hier alles kopen. Daardoor gooien we makkelijk dingen weg. In arme landen gebeurt dat minder, daar kennen ze de waarde van een bloemkool.' Hij spreekt het woord 'bloemkool' met eerbied uit. En vervolgt: 'Een tweede reden is dat veel boeren voedsel louter als iets economisch zien. Er wordt veel meer geproduceerd dan we nodig hebben.' Uit onderzoek blijkt dat bedrijven het meest verspillen, vertelt hij. Hotels, restaurants, supermarkten. Kandpal benadrukt dat je als individu, als consument, vooral niet schuldig moet voelen. 'De schuld ligt bij niemand én bij iedereen. Ga er niet onder gebukt, doe gewoon wat je kunt.'

Tips? 'Zoek op hoe lang je iets kunt bewaren. Ruik of voedsel nog goed is. Snijd lelijke plekken van groenten af en gebruik de rest. Kijk naar je eetgewoontes, koop minder dingen die je niet vaak eet. Of koop juist veel, kook er maaltijden van en vries ze in. Google even op wat je wel of niet kunt invriezen. Probeer gewoon.'

Voor het leven

Intussen zijn de lange tafels bezet. Voordat we desoep mogen halen, houden Kandpal en de kok een praatje waarin ze uitleg geven over Conscious Kitchen, over de bosbranden in de Amazone, over hoe wijzelf onze eetgewoontes kunnen veranderen. Ook krijgt iemand van Extinction Rebellion het woord over de 'opstand voor het leven' die vanaf 7 oktober wereldwijd wordt

gehouden, om aandacht te vragen voor de klimaatverandering.

Ik zit aan tafel met vier studentes uit alle hoeken van Europa. Ze eten hier om dezelfde reden als waarom de vrijwilligers hier koken: vooral om anderen te ontmoeten, om leuke dingen maar ook moeilijkheden te bespreken. 'Wat zit er allemaal in de soep? Iets met gember?' En even later: 'Hoe gaan jullie om met ongewenste intimiteiten op de opleiding?'

De kok vertelt me dat hij een sfeer probeert te bewerkstelligen waarin over 'bewust koken' wordt gepraat. Voordat ik wegga wijst hij op een stel kratten met groenten. 'Neem mee, gratis, anders moeten wij het weggevoien.' De maaltijd zelf heeft een richtprijs van 5 euro, daarvan worden de vaste lasten betaald en spullen als rijst en kruiden.

Ik kies een krop ijsbergsla uit en een bleekselderij. Thuis haal ik er een paar bruine blaadjes en gele stengels vanaf. De rest gaat in mijn groentela.

MARGOT C. BERENDS

WITTE DE WITHSTRAAT 127, DONDERDAG 18 UUR. CONSCIOUSKITCHEN.NL

Wereldvoedseldag

Op 19 oktober is het Wereldvoedseldag. In 1979 riepen de Verenigde Naties die dag uit om aandacht te vragen voor vraagstukken rondom voedselzekerheid. Volgens het *World Food Programme* gaan, anno 2019, 821 miljoen mensen met honger naar bed. Wereldwijd zijn er ruim twee keer zoveel mensen met overgewicht.

In een recent klimaatrapport waarschuwen de VN voor een wereldwijd voedseltekort tussen 2050 en 2100. Drie oorzaken moeten bestreden worden: verschuiving van de biodiversiteit, verwoestijning en voedselverspilling. Tussen 2010 en 2016 werd 25 tot 30 procent van de voedselproductie verspild. Steentje bijdragen? Zoek 'voedselverspilling' op voedingscentrum.nl.

Beroemde vrouwen van het christendom

'Wat gek: wel 90% van de theologische boeken in mijn overvolle kast is van mannelijke auteurs, terwijl vrouwen vanaf het Nieuwe Testament tot nu een groot stempel op de kerkgeschiedenis hebben gedrukt. Jammer dat ze zijn doodgezwegen.' Axel Wicke, dominee in de Maranathakerk, vond het daarom voor een serie gespreksavonden over beroemde christelijke vrouwen. Deze maand komen Hildegard van Bingen (foto) en Julian van Norwich aan bod, leraren en mystici in de Middeleeuwen.

DO. 3 OKT. 7 NOV. 12 DEC. 20 U. BERGKERK, DAAL EN BERGSELAAN 50A.

Lichtfeest

Voor veel stadsgenoten is Divali de belangrijkste feestdag van het jaar. Het feest heeft zijn wortels in de hindoeïstische traditie van India, waar jaarlijks vijf dagen lang de overwinning wordt gevierd van het goede op het kwade. Het woord is afgeleid van het Sanskriet *dīpavali*, dat 'een rij lichtjes' betekent. Feestvierders steken thuis en op het erf kaarsjes of lampjes aan, symbool voor het licht in de duisternis. Veel hindoes maken hun huis van tevoren grondig schoon, zodat op de dag van Divali het 'Goddelijke licht' waardig wordt verwelkomd. Ook is er onthouding van vlees en vis, waarmee wordt uitgedrukt dat lichaam en geest zich (tijdelijk) niet verontreinigen door het aandoen van geweld aan andere wezens. Dit jaar begint Divali op 27 oktober. Meerdere podia in de regio schenken aandacht aan het Lichtjesfeest. Het Zuiderstrandtheater (za. 19 okt.) en de Nieuwe Kerk (zo. 20 okt.) houden een 'familiefest' met muziek, bezinning, zang en dans. Info: zuiderstrandtheater.nl/voorstellingen/5037/Divali

Kees Hulsman kweekt begrip

Midden-Oosten of Den Haag: zoek je burens op

INTERVIEW Als de christelijke gereformeerde Kees Hulsman zijn *pied à terre* in Cairo bewoont, gaat hij naar de Koptisch-Orthodoxe kerk. Hij bezoekt ook wel eens de moskee. Hij geeft er enthousiast les in een dialoogcentrum. En draagt dit ideaal ook uit in Den Haag.

Moerwijk is de Haagse basis van Kees Hulsman. Hij woont er met zijn gezin én zijn kerk staat er. Het is de christelijke gereformeerde Nebokerk aan de Rhijnvis Feithlaan. Maar Hulsman heeft nog een thuisbasis, in Cairo, Egypte. Hij woont daar in een bescheiden appartement en ook daar is hij lid van een kerk, de Koptisch-Orthodoxe kerk.

Ze lijken wel op elkaar. Beide zijn ze bijbelvast, zoals dat heet, en beide zijn gesteld op traditie.

Zijn hele leven al is Hulsman (64) gewend te reizen. Zo'n vijf keer per jaar pendelt hij tussen Den Haag en Cairo. Overal houdt hij lezingen voor gelovigen van allerlei snit, van moslims tot christenen en joden. Hulsman vertelt dan van zijn werk in Egypte; hij geeft onderwijs volgens een Brits systeem aan studenten – vluchtelingen en migranten – op het door hem opgerichte Center for Arab-West Understanding. Noem het een dialoogcentrum, gericht op het kweken van begrip.

Studenten die als vluchteling of migrant in Cairo wonen, krijgen met het onderwijs van Kees Hulsman een 'Europees' diploma.

'Ga mentaal op reis'

En nu, de laatste jaren voor zijn pensioen, zoekt hij steun bij Haagse kerken voor een nieuw onderwijscentrum voor vluchteling-leerlingen. Er was al één avond hierover. Er volgen er meer.

Paplepel

Ziehier in een notendop Hulsmans passie. Opgegroeid in een traditioneel Apeldoorns gezin trok hij als negentienjarige naar Israël; de liefde voor godsdienst, land en volk was hem met de paplepel ingegoten. Maar eenmaal in een kibboets gearriveerd, ontdekte hij ook het bestaan van Arabische christenen. Vervolgens reisde hij verder, naar andere Arabische landen, om

in Egypte te blijven. Hij zegt: 'Dat land sprak me het meeste aan. En nog steeds. Vanwege de faraonische geschiedenis én de kerkgeschiedenis, en omdat de mensen er zo sociaal zijn.'

Hij ontdekte er ook de Koptisch-Orthodoxe kerk, met een soortelijk gewicht dat hem aan de christelijke gereformeerden in Apeldoorn deed denken. Maar inmiddels, vele jaren later, heeft hij ook hier zijn blik veruimd. 'Wat ik denk en geloof, is veel breder geworden.'

Zijn vader moest bijvoorbeeld weinig hebben van rooms-katholieken. Maar in Cairo ontmoette hij een Nederlandse jezuïet, Frans Berkemijer, met familie in de Haagse Agneskerk aan de Beeklaan. Dat gaf een band. En als hij moslimvrienden opzoekt, bezoekt hij ook wel eens een moskee. 'Dat doet vrijwel geen christen.'

Terugkijkend op zijn leven van 'vasthouden en loslaten' zegt hij: 'Ik heb contacten met allerlei geloofsgemeenschappen. Ik word altijd getroffen

De islam en het christendom bestaan niet

door mensen met een sterk persoonlijk geloof. Daar heb ik respect voor, ook al ben ik het lang niet altijd met iedereen eens.'

Nieuwsgierigheid

Wat hij inmiddels wel geleerd heeft, is om minder abstracte en theoretische kennis te willen overdragen. 'Ik heb kritiek gekregen dat het allemaal

veel te academisch is, wat ik betoog. Te moeilijk, te veel theologie.' Die houding heeft hij moeten loslaten. In Den Haag heeft hij dat geleerd bij de oprichting van 'Geloven in Moerwijk', een gemeenschap voor wie kerk-zijn neerkomt op 'elkaar helpen als religieus diverse buurtgenoten'. Tegenwoordig gaat hij de boer op met praktijkvoorbeelden. Maar zijn grondhouding is dezelfde gebleven: mensen mentaal op reis sturen, zoals hij zelf als tiener de vertrouwde Veluwe vervuilde voor het Midden-Oosten. En daarna, toen hij niet-westerse sociologie studeerde; een studie waar de nieuwsgierigheid als het ware ingebakken zit.

Dat is Kees Hulsman ten voeten uit: de bagage van vroeger dienstbaar maken aan de toekomst. Waar Hulsman, terugkijkend op een

leven vol dialoog, voor wil waarschuwen, is dat mensen godsdiensten vaak op een bijzondere manier met elkaar vergelijken. Christenen bijvoorbeeld schilderen van hun eigen religie graag het ideale beeld uit de boekjes. Terwijl ze moslims langs de meetlat van de praktijk en de incidenten leggen. 'Het frappante is dat moslims precies hetzelfde doen. Nou, op die manier mensen met elkaar vergelijken werkt dus niet.' Zijn conclusie, na jaren van praten, luisteren, lezen, ervaren en overleggen in Nederland en het Midden-Oosten is: 'de' islam bestaat niet, evenmin als 'het' christendom bestaat. Dat is een les die hij onvermoeibaar blijft uitdragen.

JAN GOOSSENSSEN

INFO: CAWU.ORG

advertentie

'Spiritualiteit is meer dan inkeer'

Spiritualiteit wordt tegenwoordig vaak geassocieerd met inkeer, innerlijke rust en meditatie. Daarnaast gaat christelijke spiritualiteit vooral over het 'leven van de navolging van Jezus'. Herman Westerink, godsdienstfilosoof aan de universiteit van Nijmegen en Leuven, wil wijzen op een spirituele dimensie die volgens hem vaak vergeten wordt: het is ook een praktijk waarin zelfkritiek, religiekritiek en maatschappijkritiek samenkomen. Daar geeft hij een lezing over.

MA. 7 OKT. 19:30-21:15 U. € 8. CHRISTUS TRIUMFATORKERK, JULIANA VAN STOLBERGLAAN 154.

Ooggetuige over val van de Muur

Dit najaar is het dertig jaar geleden dat de Muur viel en de Europese geschiedenis een nieuw hoofdstuk insloeg. Axel Wicke is opgegroeid in ommuurde West-Berlijn en had veel familieleden in Oost-Duitsland, die hij geregeld opzocht. Van de val van de Muur op 9 november 1989 was hij als 17-jarige ooggetuige. Aan de hand van vakantiekiekjes en kleurrijke anekdotes vertelt hij erover. Wicke is theoloog en predikant in de Maranathakerk.

WOE. 16 OKT. 14:30-16:30 U. MARANATHAKERK, 2E SWEELINCKSTRAAT 156.

15 jaar Stek: theater in Grote Kerk

De protestantse organisatie Stek organiseert projecten waarbij vrijwilligers goed werk doen voor anderen. Stek bestaat vijftien jaar en als cadeautje biedt de diaconie aan de stad een theatervoorstelling aan. In twee uur brengt Peter Vermaat het verhaal over de heilige Franciscus tot leven. In zijn theatrale vertellingen gebruikt Vermaat (vaak levensgrote) poppen en objecten. Hij wordt gefascineerd door de grote vragen en de kleine verhalen in het menselijk bestaan.

DO. 10 OKT. 20 U. GROTE KERK. OPGAVE VERPLICHT: STERKENHAAG.NL/JUBILEUM.

Spirituele inspirators: Teresa van Avila en Thomas Merton

John Batist (foto) houdt in de Antonius Abtkerk twee thema-avonden over spirituele inspirators. De eerste is Teresa van Avila (1515-1582): beroemd mystica, de eerste heiligverklarde vrouw en (zelfs) kerkleraar in de katholieke traditie. Ze was schrijfster van veel mystieke geschriften en hervormster van de Kloosterorde van de Karmelieten. Op de tweede avond vertelt Batist over de spiritualiteit van Thomas Merton (1915-1968), een monnik die bewondering oogste voor zijn eigentijdse verwoording van de relatie tussen mens en God. Hij schreef een 'bestseller' over zijn spirituele zoektocht, *De Louteringsberg*. Als gedreven vredesactivist zette hij zich in voor rassengelijkheid in Amerika.

FOTOGRAF: GREET KAPPERS

DO. 3 EN DI. 29 OKT. 20 U. SCHEVENINGSEWEG 233 (PASTORIE).

Firma A. H. Kerkhof & Zn
Uitvaartzorg sinds 1892

Dienstverlening op maat door uitvoering van:

- levensbeschouwings- en geloofsgebruiken en individuele wensen

Uitvaartcentra

- Sorghvliet Groot Hertoginnelaan 1
- Waldeck Oude Haagweg 28
- Nooddorp Veenweg 14

of uitvaartcentrum naar uw keuze

Thuisopbaring volgens uw wensen met de juiste zorg en middelen

Groot Hertoginnelaan 227
2517 ET 's-Gravenhage
firma@kerkhof-uitvaartzorg.nl

070 345 16 76
www.kerkhof-uitvaartzorg.nl

Zorgvuldige aandacht en professionaliteit, al vier generaties een familietraditie

Pionieren in Moerwijk

'We praten ruzies uit en vieren feest'

INTERVIEW Moerwijk heeft een bloeiende kerk, maar verwacht geen drukbezochte vieringen op zondag. 'Pionier' Bettelies Westerbeek vertelt erover. 'We zijn net één grote, enigszins dysfunctionele familie.'

Groene lanen, rechte watertjes en keurige galerijflats sieren de buurt van de Marcuskerk in Moerwijk. In de jaren zeventig resideerden hier vooral witte ambtenaren. Maar hoe anders is het nu. De middenklasse is uitgeweken. In de goedkoopste sociale woningen van de stad, tussen beschimmelde, gehorige muren en rattenplagen, dromen bewoners van een nieuw, geordend leven. Het gaat om statushouders, bijstandsgerechtigden, ex-gedetineerden, en vele met andere moeilijke dossiers.

'Daar waar we lief en leed delen, zijn we kerk'

Aangezien de meeste leden van de Marcuskerk niet meer in de wijk wonen, zocht de kerk naar nieuwe manieren om voor wijkbewoners van betekenis te zijn. Namens de landelijke protestantse kerk mocht Bettelies Westerbeek, een jonge theoloog uit Utrecht, een 'nieuwe vorm van kerk-zijn' ontwikkelen. Op de plek waar dat ruim vijf jaar geleden begon – in een omgebouwde kerkwoning met huiskamer, keuken en langgerekte tuin – vertelt ze wat dat betekent.

Pizza-avonden

'Ik wilde eerst maar eens de behoeften van wijkbewoners leren kennen. Al gauw bleek dat veel Moerwijkers zich chronisch niet-gehoord voelen. Vooral mensen met schulden en werkloosheid hebben het gevoel dat ze niet op hulp van ambtenaren of woningbouwcorporaties kunnen rekenen. Alsof ze tegen een "systeem van wantrouwen"

oplopen waarin ze als verdachten of losers gezien worden. Dat frustrert en voedt ruzies, binnenshuis en in de wijk. Met Geloven in Moerwijk, want zo heet de pioniersplek officieel, proberen we het geloof in onszelf en elkaar te herwinnen met oprechte aandacht voor elkaar. In ons logo staat "huis, tuin en keuken = kerk". Kortom: daar waar we lief en leed delen, zijn we kerk. Er zijn een hoop

verzorgen, bij 'samen vieren' (lunch met bijbelverhaal en bezinning) of bij *Leef, Eet, Deel Diners*. Vaak aan tafel dus. En we bouwen feestjes, want die maken het leven lichter. Door zulke activiteiten zijn buurtgenoten elkaar thuis gaan opzoeken.

Nu we wortel geschoten hebben in de buurt, weten we wat Moerwijkers nodig hebben. We zijn een tweede uitdeelpunt van de Voedselbank gestart

Onze geloofsgemeenschap bestaat uit vijf kernleden die de missie voor ogen houden, twaalf "discipelen" die helpen bij het organiseren van activiteiten, en tal van meelevende buurtbewoners. De mooiste ervaring voor mij als pionier, is als mensen Gods liefde ervaren. Dat gebeurt! Wij noemen buurtgenoten geen leden of cliënten, maar – openlijk – kinderen van God. Als broeders en zusters

weet: ik zit fout, maar gelukkig zijn er mensen die me willen helpen en – na een goed gesprek – vergeven, want ik ben meer voor hen dan een klootzak met een drankprobleem. Deze man hield laatst zijn verjaardag in het bijzijn van tientallen blij ontroerde buurtbewoners. Wat was dat een prachtige viering!

Maar frustraties zijn er ook, bijvoorbeeld als Moerwijkers met wie er een band is opgebouwd plotseling verhuizen of spoorloos verdwijnen. Dat raakt je als broeder, zuster en gemeenschap. Als kernteam zoeken we dan altijd naar de redenen: doen we nog steeds wat het evangelie van ons vraagt,

'Ik ben meer dan een klootzak met een drankprobleem'

voorzien we als kerk genoeg in de behoeften van buurtbewoners? Van de lessen die we uit dit pionierswerk halen kan de hele kerk leren, niet alleen deze pioniersplek. Onze investering in elkaar is een investering in Christus. Christenen van mijn generatie vragen zich vaak af wat het betekent om kerk te zijn. Bidden en God danken kan thuis ook, hoor ik soms. Tegen hen zeg ik: kom in Moerwijk wonen, word een naaste voor je buur, steun plaatselijke winkeliers door bij hen je boodschappen te doen. Lang niet iedereen noemt zich christelijk in Moerwijk, maar als gemeenschap zijn we dat zeker. We zijn net één grote, enigszins dysfunctionele familie die elkaar met raad en daad bijstaat. Iedere dag en overal, in de geest van Jezus. We zijn kerk in zoverre we in elkaar geloven en voor elkaar zorgen.'

ROBERT REIJNS

Bettelies Westerbeek in de buurttuin bij de Marcuskerk.

momenten waarop we elkaar troosten, naar antwoorden zoeken, levenslessen uitwisselen, ruzies uitpraten en vergeving schenken. Dat gebeurt bijvoorbeeld tijdens de pizza-avonden in de kerktuin (waar bewoners ook moestuintjes

en hebben de Moerwijkcoöperatie opgericht. De coöperatie wil Moerwijkers helpen om hun talenten te ontdekken, collectieve buurtondernemingen op te zetten en daardoor een inkomen te verdienen.

brengen we liefde en geduld voor elkaar op. Ik denk bijvoorbeeld aan een buurtgenoot die – met teveel drank op – z'n gezin en vrienden geregeld met scheldpartijen belastte. Het is voor hem van levensbelang dat hij

Gemeenteraadslid Mikal Tseggai:

'Blijf niet in je elitaire bubbel zitten'

INTERVIEW Mikal Tseggai liet haar kerkelijke verleden los, maar het christelijk geloof niet. Voor haar is het een leidraad in haar werk in de Haagse gemeenteraad. 'Ik heb een groot rechtvaardigheidsgevoel.'

De ouders van de 24-jarige Mikal Tseggai zijn dertig jaar geleden als oorlogsvluchtelingen uit Eritrea naar Nederland gekomen, waar Mikal vijf jaar later in Haarlem werd geboren. In Eritrea waren haar ouders lid van de Koptisch Orthodoxe Kerk. In Nederland sloot het gezin zich aan bij de katholieke kerk. De kerk als instituut heeft Mikal losgelaten, maar het christelijk geloof niet.

'Ik wil bezig zijn met iets dat groter is dan ik'

Mikal bezocht de katholieke basisschool. In de klas werden verhalen uit de Bijbel verteld en wat je daarvan kunt leren. 'Ik vind Bijbelverhalen mooi om te lezen en vind het fijn om er met vrienden over te praten. Maar met de regels, dogma's en rituelen van kerken heb ik niet veel op. Dus toen ik verhuisde naar Den Haag voelde ik niet meer de noodzaak om me bij een kerk aan te sluiten. Ik wil wel bezig zijn met iets dat groter is dan ik. Dat doe ik via mijn werk namens de PvdA in de Haagse gemeenteraad. Christelijke waarden en normen vind ik terug in de sociaaldemocratische idealen.

Ik heb een groot rechtvaardigheidsgevoel, dat had ik als kind al. Ik vind het belangrijk dat mensen gelijke kansen hebben en naar elkaar omkijken. Dat er vangnetten zijn voor mensen die het moeilijk hebben, die ziek zijn of werkloos. Ik herken zelf iets in de problematiek van migrantenjongeren

die zich niet geaccepteerd voelen in de Nederlandse samenleving. Dat gevoel wordt gevoeld door wat er te lezen valt in de (sociale) media, maar de afwijzing wordt soms ook direct tegen hen uitgesproken. Als je door je huidskleur of je achtergrond niet volledig geaccepteerd wordt, is dat een smeuulend probleem. Migrantjongeren zijn daarom kwetsbaar, want door dat gebrek aan aanvaarding staan ze met één been in hun land van oorsprong en met hun andere been in de Nederlandse samenleving. Waar hoor je dan bij?

Naasteliefde

Voor mij is de kern van het christendom naasteliefde, een altruïstische levenshouding. Ik zie mijn geloof meer als leidraad dan als kader. Een kader is een hokje, waarin duidelijk is wat wel of niet hoort, waarin regels bepaald worden, die dan vaak ook aan anderen opgelegd worden. Dat wil ik niet. Mijn persoonlijke overtuiging en idealen zijn mijn richtsnoer. Maar die leg ik niet aan anderen op. Dat gebeurt in kerken naar mijn gevoel teveel: oordelen over abortus, over seksualiteit, over het al dan niet mogen scheiden van een partner. Ik denk dat men wat daarover in de Bijbel staat niet leest in zijn historische context. Regels van vijftienghonderd jaar geleden zijn niet

'Ik leg mijn overtuiging niet aan anderen op'

meer automatisch toe te passen op de huidige tijd. In de Thora, Bijbel en de Koran staat: "God is degene die oordeelt." Niet de ene mens over de ander. Aan de andere kant zie je in de links progressieve hoek ook mensen die dogmatisch zijn, maar dan dogmatisch atheïst. Ook dat spreekt me niet aan.

Videobeeld van Sanne Rovers.

Cohesie is belangrijk in een stad als Den Haag. Daarom praat ik ook graag en veel met maatschappelijke organisaties. Ik geef samen met een collega van D66 les aan kinderen op een weekendschool in Transvaal. Als je ze vraagt wat ze later willen doen, beperkt zich dat meestal tot wat ze in hun directe omgeving zien. Wij laten hen meer mogelijkheden zien in onze lessen. We hebben blokken van zes weken over een bepaald onderwerp. Bijvoorbeeld over de gezondheidszorg of de rechtsstaat. Dan gaan we met hen naar de Tweede Kamer, of we laten iemand van Defensie komen. Dit soort werk voedt mij. Want je moet niet in je eigen elitaire bubbel blijven zitten. Op 4 mei heb ik een toespraak gehouden bij de dodenherdenking die was georganiseerd door een kerk, een moskee en een tempel. Dat vind ik nou een voorbeeld van uit je

bubbel stappen: de samenwerking van mensen met verschillende geloofsovertuigingen!

GREET KAPPERS

Tentoonstelling Dit is mijn verhaal

In het Bijbels Museum in Amsterdam is een tentoonstelling te zien onder de titel 'Dit is mijn verhaal'. Hier worden de verhalen van achttien jongeren verbeeld in film en animatie. Mikal is een van hen. Er is ook een boek van gemaakt onder de titel *Dit is mijn verhaal – jonge christenen over geloof, hoop en liefde*. De tentoonstelling is in de zomer van 2020 te zien in Den Haag in de Kloosterkerk.

Arts in opleiding over de laatste fase

Het leven loslaten – hoe doe je dat?

INTERVIEW Oncoloog in opleiding Michiel Verboom ziet hoe verschillend patiënten reageren op hun naderende dood. Hij vertelt over zijn ervaringen. 'Ook na slecht nieuws kunnen mensen "dankjewel" zeggen.'

Michiel Verboom: 'Ook als arts moet ik kunnen loslaten.'

Artsen werken op het grensvlak van leven en dood en hebben regelmatig te maken met het proces van loslaten, bij en van hun patiënten. Michiel Verboom is in opleiding tot internist en start deze maand met zijn specialisatie oncologie. Hij

ziet en spreekt veel patiënten die niet meer beter kunnen worden. Verboom: 'Na de diagnose ben je samen met de patiënt meestal bezig met een ziektegerichte behandeling. Als die op een gegeven moment geen zin meer heeft, is het alleen nog

symptoombestrijding. Vaak zijn er in deze periode nog vragen, ook van de familie, of er niet toch nog een nieuw medicijn is. Bij de vraag in hoeverre iemand kan loslaten, speelt de leeftijd natuurlijk mee, maar ook de hechting aan geliefden en naasten.

Soms doen mensen bepaalde behandelingen voor hun partner, terwijl het van henzelf niet meer echt hoeft. Wie relatief alleen door het leven gaat, laat gemakkelijker los. We zien ook dat mensen die al lang ziek zijn en die de gebreken daarvan zijn gaan accepteren, juist veel moeite hebben om het leven los te laten. Er zijn anderen die, als er lijden bijkomt, dat niet willen meemaken. Zij willen dan geen behandeling meer.'

Zonsopgang

Michiel Verboom is zelf een bezoeker van de Kloosterkerk. Ondanks het feit dat hij als arts niet veel met patiënten over geloofskwesties praat, ziet hij

'Soms is de draagkracht weg'

wel dat het geloof in (een) God troost en vertrouwen kan geven. 'Ik kan me een patiënt herinneren van de Gereformeerde Gemeente die werd behandeld voor kanker. Zij voelde zich gedragen door haar geloof en had zoveel vertrouwen dat zij vrede had met haar situatie, ongeacht het effect van de behandeling.'

Als mensen hebben geaccepteerd dat het is zoals het is, zie je vaak een bepaalde rust over ze komen. Juist dan kunnen er vragen over euthanasie spelen. Verboom: 'Een patiënt vroeg mij een keer aan het eind van de dag of ik nog even langs kon komen. Ze zei: "Dokter, ik ben er helemaal klaar voor, ik heb het met mijn familie

besproken en zij zijn het met mij eens. Kunt u het nu doen?" Er was tevredenheid, ook wel verdriet, maar volledige acceptatie. Ik kon dat natuurlijk niet zomaar direct doen en heb uitgelegd waarom niet. De volgende ochtend was ze toch blij dat ze de zonsopgang weer had gezien.'

Het gebeurt ook wel dat de familie om de beëindiging van het leven vraagt. Bijvoorbeeld als mensen die al aan het overlijden zijn, in het stadium komen dat ze niet meer aanspreekbaar zijn. De familie die het sterven eerst moeilijk kon accepteren, vraagt op dat moment of het nu niet afgelopen kan zijn. Soms is de draagkracht dan weg na een maandenlang ziekbed en is er een snelle vorm van loslaten.'

Aandacht

Verboom kiest ervoor om zulke ervaringen op te doen. 'Werk is bijzonder als het ergens om gaat, als het betekenis heeft wat ik doe. Op het moment dat iemand niet meer beter kan worden, kun je toch een goede dokter zijn door bijvoorbeeld pijn of benauwdheid te bestrijden. Er is waardering van patiënten en ook na een slecht-nieuwsgesprek kunnen mensen "dank je wel" zeggen. Daarnaast is het ook als arts noodzakelijk om te kunnen loslaten, anders zou ik dit werk niet kunnen doen. De molen van het ziekenhuis draait gewoon door en er zijn altijd weer nieuwe patiënten die je aandacht verdienen.'

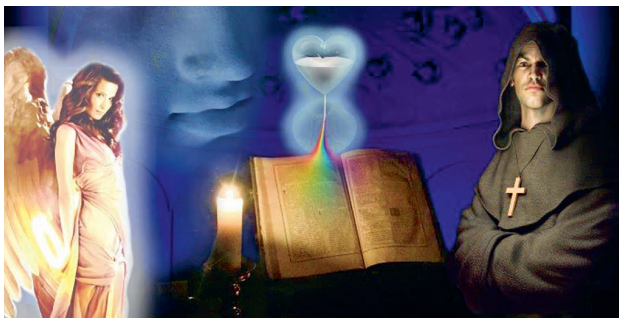
JOLLY VAN DER VELDEN

Museumnacht met bier, muziek en mysterie

Drie kerken zijn tijdens de tiende Museumnacht, zaterdag 5 oktober, open voor publiek. In het St. Jans klooster (Oude Molstraat 35) geven de broeders rondleidingen door klooster en kapel. Ze schenken hun zelfgemaakte kloosterbier. En willen met gasten filosoferen over het thema 'keuzevrijheid anno nu'. 20-23:45 uur.

De oudkatholieke schuilkerk (Juffrouw Idastraat 7) houdt 'mysterieuze' rondleidingen met engelen 'die de weg wijzen'. 20-01 uur.

In de Kloosterkerk is er een estafetterondleiding (in het koor, de crypt en kapel). Ook klinkt er orgelspel. Een verhalenvertelster neemt bezoekers mee door zes eeuwen kerkgeschiedenis. 20-24 u.

IN - DRUK

Op de terugweg van een ziekenbezoek ging ik onderuit op een trap van station Schiedam. Zo werden de rollen razendsnel omgedraaid. Van een helper was ik ineens de geholpene. Wel drie behulpzame mannen snelden toe.

'Kunt u opstaan?', zei iemand. 'Vergeet het maar', schreeuwde mijn enkel. Ze hesen me op en ik hing, staande op één been aan de leuning. Twee geïnformeerde beamten kwamen er ook bij en vroegen of ze een ambulance moesten bellen. 'Graag een stoel', zei ik.

Barmhartige Samaritanen in overvloed, bedacht ik thuis aangekomen. Zonder ambulance, hinkend en steunend op mijn echtgenote, had ik op mijn eigen risico bezuinigd. Zij noemt dat eigenwijs. Maar daar ben je een man voor.

Ik geneerde me trouwens ook voor al die warme aandacht, want zo'n verzwaarde enkel is slechts een licht ongemak. In de nabije kring heeft verval

DOET GOD IN WONDEREN?

en dood nogal huisgehouden de afgelopen zomer. We waren een beetje mantelzorgers voor een buurvrouw, die al jaren in reservetijd leefde. Toen ze 's nachts uit bed viel, was dat de aankondiging van het eindsignaal. Een goede vriendin had al enkele jaren Alzheimer, opname in een verpleeghuis was onvermijdelijk. Haar man hield een hele nacht. Gelukkig zijn er voor hem ook behulpzame handen en oren, maar de pijn van het gemis blijft.

In de week dat ik een beetje meelij met mijzelf zat te hebben, mailde mijn zwager 'geen goed nieuws'. We trekken al een leven lang samen op en tegen zijn kwaal is geen kruid gewassen. Hoop ik nu op een wonder? Heb ik er niet tientallen jaren voor gepleit dat ziekenzegen en ziekenzalving een plek krijgen in de kerk? Jazeker. Gelukkig is daar op veel plaatsen in de protestantse kerk ruimte voor. En ik weet uit ervaring dat gebed veel vermag. Soms word je stil van verwondering.

Dan raakt de geest van God een mens aan en geeft draagkracht of herstel. Artsen zijn hier – ook die niet geloven – bondgenoten van de Eeuwige. Soms komt er ruimte voor aanvaarding dat het leven voltooid is, hoeveel plannen iemand ook had.

Tijdens de conferentie die ik in de Verenigde Staten bijwoonde deze zomer, bad een 'evangelist' voor rechterknien en rechteroor-problemen – gezien

Gemeenschap Kloosterkerk viert ivoren jubileum

De gemeenschap van de Kloosterkerk staat met gevarieerde activiteiten stil bij haar geschiedenis van 100 jaar. Op 19 september 1919 werd de eerste steen gelegd voor de Duinoordkerk aan de Adriaan Goekooplaan en op 17 december 1920 vond daar de eerste kerkdienst plaats. De gemeente die dat godshuis bouwde, moest in 1942 een ander onderkomen zoeken vanwege de aanleg van de Atlantikwall.

De Kloosterkerk opende toen haar deuren om de Duinoordkerkgemeente te ontvangen. De gemeente bleef voorgoed.

Vorig jaar werd vijftienvijftig jaar cantatediensten gevierd. De maandelijkse cantatediensten trekken keer op keer een volle kerk. Geregeld houdt de kerk tentoonstellingen van beeldende kunst, die vervolgens in de liturgie een plek krijgen. De open en 'zoekende' gemeente heeft een regiofunctie.

De gemeente staat op drie manieren stil bij dit

jubileum. In de liturgie, met een knipoog naar de 'Liturgische Beweging' die in de Duinoordkerk ontstaan is. Jeugd en jongeren worden met enkele speciale projecten in de schijnwerpers gezet. En er zijn activiteiten met een historisch tintje: zo werd het jubileumjaar geopend met een speciale kerkdienst op zondag 22 september.

ALLE ACTIVITEITEN STAAN OP KLOOSTERKERK.NL.

de gemiddelde leeftijd van de aanwezigen te verwachten ongemakken. In een wereld waarin Alzheimer en kanker voortwoekeren, stemde mij dit treurig. Wat is dat voor een beeld van God dat de buitenstaander hier krijgt. 'Die al uw krankheden geneest', lezen we in de psalmen. Wat niet betekent dat we gevrijwaard zijn van de slijtage van ons lijf. De bijbelschrijvers weten ook van 'kwade dagen', van ziekte die niet wijkt, van vervolging en (te) vroege dood.

In een triomfantelijke genezingstheologie wordt God alleen opgemerkt in het miraculeuze. Maar in de 'spiritualiteit van beneden' (Anselm Grün) is de Eeuwige aanwezig in onze vragen en twijfels en wordt Hij/Zij ervaren in een briefkaart, een slok water of een lied dat je tot tranen beweegt.

Het wonder bij uitstek is dat de Eeuwige ervoor gekozen heeft geen buitenstaander te zijn. Hij brekebeent met ons de nieuwe schepping in.

ROB VAN ESSEN

Dementiedominee:

‘Ik lach veel met ze’

INTERVIEW Tim van Iersel is predikant voor mensen met dementie. Hij begrijpt de ellende en pijn, ook van familieleden, maar ervaart ook iets anders: ‘Soms voelt het bij elkaar aanwezig zijn waardevoller dan dat je een goed gesprek voert.’

Het is niet toevallig dat dementie juist in onze samenleving zo'n schrikbeeld is: veel draait immers om denken en begrijpen. Dus wie ben je nog als je door die ziekte zo verandert dat je juist dat niet meer kunt? Wat is dan nog de waarde van je leven? ‘Dementiedominee’ Tim van Iersel heeft zich vastgebeten in deze vraag. *En passant* veranderde zijn eigen geloof erdoor. ‘Sommige mensen vinden omgaan met dementerenden ongemakkelijk’, zegt Van Iersel. Zelf vindt hij het eigenlijk wel leuk. ‘Je moet een bepaalde ontspanning hebben en ad rem kunnen reageren. Ik lach veel met de mensen. Het helpt misschien dat ik de jongste ben uit een gezin met zes kinderen: ik moest vroeger mijn best

‘Het leven blijft van waarde’

doen om er aan tafel een woord tussen te krijgen. Dat heeft me geleerd ad rem en met humor te reageren.’

Die ontspannen houding, het lachen, grappen maken – het lijkt het tegendeel van wat van Iersel noemt: de meer verbaal en cognitief ingestelde protestantse theologie. ‘Maar ga ik staan preken voor een groep ouderen met dementie dan bereik ik ze echt niet. Dan zie je de ogen dichtvallen, of ze lopen gewoon weg.’ Wat hij tegenwoordig doet, is iets zintuiglijks meenemen. ‘Iets om te voelen, te ruiken of te laten horen natuurlijk. Muziek is belangrijk in het leven van mensen met dementie. Het heeft mij uitgedaagd

Tim van Iersel houdt geen preken, maar drukt geloof uit met ‘iets zintuiglijks’. FOTOGRAF: INGE VAN MILL

om andere vormen te zoeken om het geloof uit te drukken. Ik heb mijn palet moeten verbreden.’

Erbij horen

En zo gebeurde wat Van Iersel waarschijnlijk niet had verwacht: zijn eigen geloof veranderde door de omgang met de bewoners van Woonzorgcentra Haaglanden. ‘Dat was voor mij ook de reden om het boek *Godvergeten. Gedachten over geloof en dementie* te schrijven. Ik ben opgegroeid in de Christelijke Gereformeerde Kerk waar in mijn

beleving het geloof bij uitstek als een cognitieve formule benaderd werd, een soort 1 + 1 + 1. Pas als je dat kunt begrijpen, mag je deelnemen aan het avondmaal. Als kind bleef ik dan ook in de bankjes zitten.’

Inmiddels hoort Van Iersel bij de Protestantse Kerk in Nederland (PKN). En bedient hij zelf het avondmaal. ‘Soms zeg ik “lichaam van Christus” en krijg ik als antwoord “u ook gefeliciteerd”. Ik wil dat alle mensen kunnen deelnemen, ook al begrijpen ze er niets meer van. “Erbij horen”, dat is voor mij

de kern. Zelf ben ik ook minder cognitief geworden. Ik heb een tijdlang meditatie beoefend: ook daar ontwikkel je bewustzijn van het lichaam. Ik ervaar geloven nu meer als iets van het lijf.

‘U ook gefeliciteerd’

Gods geest is in ons lichaam aanwezig en niet alleen bij mij, maar ook bij de mensen die ik ontmoet. Soms voelt het bij elkaar aanwezig zijn waardevoller dan dat je een goed gesprek voert.’

Bij partners van mensen met dementie ligt dat soms lastiger. Bij hen komt dan de vraag op waarom God dit toch laat gebeuren. ‘Het beeld is wisselend’, vertelt Van Iersel, ‘maar het is mijn indruk dat wanneer mensen al gelovig waren, ze dat vaak in zo'n moeilijke situatie ook blijven. Af en toe zie ik zelfs een herontdekking van het geloof, als kinderen die in geen jaren in een kerk geweest zijn, ineens met hun vader of moeder de dienst bijwonen.’

Beziel

Na zijn jaren als geestelijk verzorger bij Woonzorgcentra Haaglanden is Van Iersel ervan overtuigd geraakt dat het leven van waarde blijft, ook als je met dementie kampt. Maar daarmee wil hij niet de ellendige en de pijnlijke kanten van dementie ontkennen. ‘Die zijn er natuurlijk, ook voor de naasten. De persoon is een andere dan hij geweest is, dat is ontzettend pijnlijk. Maar in de media is dat beeld soms het enige. Ook in de persoon die niets meer kan zeggen, is God nog aanwezig. Het leven blijft van waarde.’

Voor familieleden organiseert hij geregeld gespreksgroepen. Verlies is dan een belangrijk thema: ‘Een partner kan een gemeenschappelijke toekomst verliezen, maar ook bijvoorbeeld intimiteit, omdat de onderlinge verhouding is veranderd. Als je voor een partner moet zorgen, dan is de gelijkwaardigheid weg.’

In de theologie vindt Van Iersel zijn inspiratie onder meer bij John Swinton en bij Karl Barth. ‘Ineens zag ik overal voorbeelden van theologen die het bezielde lichaam benadrukken. Wat mij betreft kun je geen lichaam hebben zonder een ziel. En het breint? Dat is gewoon ook een lichaamsdeel.’

HESTER JANSEN

TIM VAN IERSEL HOUDT EEN AVOND IN DE MARCUSKERK OVER ZIJN BOEK *GODVERGETEN. GEDACHTEN OVER GELOOF EN DEMENTIE* (2019). WO. 2 OKT. 20 U. JAN LUYKENLAAN 92.

Naar een hospitaalschip bij Afrika

‘Dokter, nu vergeet u uw handen te wassen’

INTERVIEW Marieke van Noort verblijft drie maanden als hygiëniste aan boord van hospitaalschip Africa Mercy, dat aan de West-Afrikaanse kust zieken behandelt. ‘Ik wil mijn steentje bijdragen. Ze hebben het nodig. Hard nodig.’

Het is wel te begrijpen waarom mensen uit de omgeving van Marieke van Noort (67) drie maanden bikkelen op een boot in Senegal echt iets voor haar vinden. Van Noort is een praktische en kordate vrouw, van het type ‘aanpakken en niet stoppen tot de klus is geklaard’. Vraag haar waarom ze hygiëniste is geworden en het antwoord luidt: ‘Omdat er een vacature was.’ Vraag wat haar naar Afrika drijft en ze zegt: ‘Ik wil mensen helpen, omdat ik denk dat ik dat kan.’

‘Die erbarmelijke medische toestanden kon ik niet vergeten’

De gepensioneerde Haagse hygiëniste treedt als vrijwilliger in dienst van Mercy Ships, een van oorsprong Amerikaanse liefdadigheidsorganisatie van christelijke signatuur. Mercy Ships stuurt het hospitaalschip Africa Mercy voor tien maanden naar de Senegalese havenstad Dakar. Aan boord nemen de Mercy-medici *pro deo* operaties en verzorging van mensen uit omliggende gebieden op zich. Het zijn klussen waarvoor lokale ziekenhuizen vaak niet over de kennis en middelen beschikken of die niet de hoogste prioriteit hebben. Of de patiënten kunnen het gewoon niet betalen.

Mooie liedjes

Van Noort is ‘deskundige infectiepreventie’ – zo als dat tegenwoordig heet – en werkte ‘keurig tot haar zesenstigste’ in ziekenhuizen, revalidatiecentra en verpleeghuizen. Vijfendertig jaar zat ze in het vak, waarvan de laatste drieëntwintig

in het Zoetermeerse LangeLand Ziekenhuis. Ze begon ooit als analiste en hield zich bezig met onderzoek naar onder andere bacteriën, totdat de bewuste vacature om de hoek kwam kijken en ze zich omschoolde. In de loop der jaren bezocht ze buiten haar werk ziekenhuizen in Turkmenistan, Suriname en Eritrea. De soms erbarmelijke medische toestanden ter plekke is ze niet vergeten. Ze gaat afwisselend naar de Haagse Ekklesia en de Haagse Dominicus, kleine oecumenische geloofsgemeenschappen. ‘Als ik kan, zeker de Dominicus.’ Daar zingt ze in het koor ‘heel mooie liedjes’ van vooral Huub Oosterhuis. Naar eigen zeggen is ze ‘niet zo religieus’. ‘Ik denk dat het er op het schip wat religieuzer aan zal toegaan.’ Toch zegt Marieke van Noort: ‘Je kunt me wel gelovig noemen. Ik denk dat er iets is, waar mensen houvast aan hebben.’ Met haar keuze voor Mercy Ships heeft dat verder niets te maken. ‘Dat het een religieuze organisatie is, is toevallig zo. Ik wil mijn steentje bijdragen voor de mensen die het nodig hebben. Hard nodig.’

Klompvoeten

Die zullen er genoeg zijn op het schip, waar onder meer plastische chirurgie wordt verricht. In menig Afrikaans land zijn operaties van cosmetische aard, zoals het verwijderen van eenvoudige gezwellen, niet aan de orde van de dag. ‘Zoals klompvoeten. Die mensen kunnen wel lopen, maar vraag niet hoe.’ Het medische team van de Africa Mercy doet goed werk met het wegnijden van bulten en het rechtzetten van wat krom is. ‘Het grote voordeel is dat die mensen weer geaccepteerd worden in hun gemeenschap.’ Van Noort heeft zelfs een persoonlijke voorkeur voor bepaalde ingrepen. ‘Wat mij erg aanspreekt zijn hersteloperaties bij vrouwen na een slechte bevalling.’

Maar welke medische handeling er ook wordt uitgevoerd, Marieke van Noort kijkt onveranderlijk met ‘hygiëne-ogen’, zodat het risico op infectie zo klein mogelijk is. Want hygiëne is meer dan

alleen ‘schoon’. ‘Hygiëne is het in stand houden van de gezondheid. Niet alleen in de operatiekamer, maar overal waar patiënten geholpen worden. Dat gaat aan boord exact hetzelfde als in het LangeLand.’

‘Ik zie er niet tegenop’, meldt de geboren Amsterdamse monter. ‘Na zo veel jaren heb ik mijn kennis wel.’ Ze neemt zich voor niet direct hoog van de toren te blazen, al verwacht ze niet een Nederlandse hygiëne-standaard aan te treffen. Als het moet, grijpt Van Noort in. Zoals die keer, lang geleden, toen een chirurg zich met door een patiënt ‘besmette’ handen meteen naar een andere wendde. ‘Dokter, nu vergeet u uw handen te wassen’, riep ze zonder aarzelen. ‘Als ik zo iets zie gebeuren, ga ik er gewoon tussen staan.’

MATTHIJS TERMEER

INFO: MERCYSHIPS.NL

Steun

Vrijwilligers van Mercy Ships betalen hun reis, verblijf, vaccinaties, verzekering e.d. uit eigen zak. Wie Marieke van Noort daarin tegemoet wil komen, kan bijdragen op rekening NL 75 ABNA 04 11 46 77 78, t.n.v. Mercy Ships Holland. Omschrijving: Marika Klaassen 5234. De omschrijving is van belang! Mercy Ships heeft een ANBI-status.

Bergkerk houdt open dag met expositie

De Bergkerk houdt open dag met een tentoonstelling van iconen, met muziek en zang, hapjes en drankjes. Ook buurtbewoners openen hun deuren en presenteren hun werk of hobby, van 'Arabische kalligrafie' tot 'dromenlezen'.

ZA. 12 OKT. 12-16 U. DAAL EN BERGSELAAN 50A.

**Heilig en heidens:
lezing Judith Schuyf**

Judith Schuyf zoekt als historicus en archeoloog naar overblijfselen van heidense heiligdommen in Nederland, van natuurlandschappen tot monumenten. 'De Reformatie heeft boven de rivieren heel wat sporen uitgewist, maar in de regio van Den Haag vind je toch nog relicten van Romeinse tempels.' Ze vertelt over haar zoektocht en haar boeken.

WOE. 23 OKT. 20-22 U. € 5. MARANATHAKERK,
2E SWEELINCKSTRAAT 156.

Protestantse Kerk, kerken per stadsdijk

Stadsdijken	Kerkgebouwen	Tijd	6 oktober	13 oktober	20 oktober	27 oktober
Centrum Schildersdijk	Lukaskerk Om en Bij 2	10.15	ds Jannet van der Spek, HA	ds Derk Stegeman	ds Jannet van der Spek, Kringviering	ds Jannet van der Spek
Benoordenhout Archipel	Duinzichtkerk Van Hogenhoucklaan 89	10.00	ds Derk Stegeman	ds Theo Hettema	ds Jaap van de Meent	Kathleen Ferrier, ds Tj. De Boer, Preek van de leek
Bezuidenhout Mariahoeve	Christus Triumfatorkerk Julia van Stolberglaan 154	10.00	ds Jaap van den Akker, HA	ds Jaap van den Akker	ds Casper van Dongen	ds Jaap van den Akker
	Pax Christikerk Zwedenburg 99 (tijdelijk bij Middin)	10.30	ds Peter Bakker	ds Hans van 't Hoff	ds Petra de Nooy	Klaas Bos
Stadsdeel Laak Spoorwijk	De Oase Van Meursstraat 1	10.00	ds Renske Oldenboom	Kringviering	ds David Schiethart, HA	ds Everdijn Hagen
Moerwijk/Morgenstond/Zuiderpark	Marcuskerk Jan Luykenlaan 90	10.00	ds Bas Plaisier	ds Jantine Veenhof, HA	11u ds Jantine Veenhof	ds Giel Schormans
Vogelwijk Bloemenbuurt	Bergkerk Daal & Bergselaan 50 A	10.00	Maranathakerk	ds Axel Wicke	ds Paul Sanders	ds Lenie Vollebregt
Statenkwartier- O Duinoord Zeeheldenbuurt Regentessekwartier-N	Maranathakerk Ze Sweelincstraat 156	10.30	ds Martine Nijveld, ds Axel Wicke	ds Ljo Akkerman, S&T	ds Olivier Eileman	ds Martine Nijveld
	Noorderkerk Schuijistraat 9-11	10.00	ds Casper van Dongen	ds Geertje Zomer	ds Durkje Sikkema	ds Petra de Nooy
Vruchtenbuurt Bohemen	Bosbeskapel Bosbesstraat 5	10.00	ds Martin Koster	ds Jan Eikelboom	ds Klaas Wigboldus	ds G. van der Harst, S&T
Loosduinen Waldeck Houtwijk	Abdijkerk Willemillstraat 40	10.00	ds Michiel Aten	ds Wietske Verkuyll	ds R. de Vries	ds Michiel Aten, S&T
Houtwijk	Houthaghe Toon Dupuisstraat 10	10.00	ds Nico Riemersma	ds Meindert Burema	ds Sibren Smits	ds Rien Lutmers
Bouwlust Vrederust Morgenstond	Shalomkerk Vrederustlaan 96	10.00	ds David Schiethart	ds Nel van Dorp	ds Nicole Pronk	ds C. Verspuij, S&T
Scheveningen Dorp	Bethelkerk Scheveningen Jurr.Kokstraat 173	10.00 17.00	ds Charlotte van der Leest	ds Frederik van Harten ds Koos Staat	ds Wim Scheltens	ds H. Steinvoot
Scheveningen Dorp	Oude Kerk Keizerstraat 8	10.30 17.30	ds P. Schalk ds E. van Rooijen	ds Abraham van Duinen 17u Bethelkerk	ds Abraham van Duinen 17u Bethelkerk	* ds Chris van Anandel
Belgisch Park Statenkwartier-W	Nieuwe Badkapel Nieuwe Parklaan 90	10.00	ds Jan Maasland	ds Charlotte van der Leest	ds R. de Meij-Mecima	ds M. Wisse
Duindorp	Pr. Julianakerk Tesselsestraat 6	10.00	ds R. Schouwen	Rob Favier, 20 dienst	ds Robin ten Hoopen	Arjo van der Steen
Ypenburg	De Toevlucht Laan van Hoorndijk 140	10.00	ds J. van Twist	ds Attie Minnema	ds Attie Minnema	ds Richard Kluijnsma
Leidscheveene	De Leidraad Harriët Freezerhof 28	10.00	*	ds Petra Vossegat	Mario Boelen	ds Petra Vossegat

Kerken in overige categorieën

PKN-kerken voor de hele stad	Bethlehemkerk Laan v. Meerdervoort 627	10.00 16.30	ds J. van Rump ds Bert Karel Foppen	ds J. van der Meijden ds Bert Karel Foppen	ds F. van Roest *	ds Bert Karel Foppen ds M. van Dam
	Houtuskerk Beeklaan 535	10.30	ds Karl van Klaveren	ds Wout Huizing	ds Karl van Klaveren	ds Carola Dahmen
	Kloosterkerk Lange Voorhout 2	10.00	ds Rien Lanooy	ds René de Reuver, HA	ds Carel ter Linden	10.30 ds Rien Lanooy, Cantate
	Evang Lutherse Gemeente Lutherse Burgwal 9	10.15	ds Marianne van der Meij, HA	ds Hanneke Allewijn	ds Fokke Fennema	Lukaskerk, 31/10 Hervormingsdag 20u.
	Eglise Wallonne Noordeinde 25	10.30	pasteur Hartman Out, NL	pasteur Hartman Out, Sainte-Cène	pasteur Karel Blei	pasteur Liesbeth van Hiten-Matthijs
	Overige kerken					
	Deutsche Evang Gemeinde Bleijenburg 5	10.30	Pfr Thomas Vesterling	Pfr Thomas Vesterling, HA	Pfrin Margit Gill	Pfr Thomas Vesterling
	Doopsgezinde Gemeente Paleisstraat 8	10.30	br Rik Wagenaar	zr Nelleke Kan, ds Antje van de Hoek, Kinderdienst	ds Margreet Eberwijn	Creative invulling
	Ekklesia Brouwersgracht 2-k, in steeg door hek	11.00	X	Mystiek: Etty Hillesum	X	Mystiek: Meister Eckhart
	Ev. Broedergemeente Hernhutters Chassésstraat 1	10.00	zr Christine Welschen	br Dyoemati Tumin 14u, hindostaans	zr Christine Welschen	Jongeren
Haagse Dominicus Th. Swenckestraat 30	10.30	Henk Baars, Delen achter de duinen	X	Aline Barnhoorn, Tussen rijk en arm	X	
Indon Ned Chr. kerk GKN Marcuskerk Jan Luykenlaan 92	13.30	ds Deibby Janssens-Sahertian	ds Jiliss de Klerk	ds Jantine Veenhof	ds Stanley Tjahjadi, HA	
Kruispuntgemeenschap Hofzichtlaan 118	11.00	Eucharistie ds Jan Groenleer	X	ds Jaap van den Akker	X	
Remonstrante kerk Laan v. Meerdervoort 955	10.30	ds Reinhold Philipp	ds Jannie Nijwening	ds Reinhold Philipp	ds Fride Bonda	
Gerf Kerk Vrijgemaakt Duinkerstraat 1	10.00	ds Jasper Klapwijk, HA	ds Jasper Klapwijk	ds Wim Schaaaij	ds Jasper Klapwijk	
Ziekenhuizen						
Haga Ziekenhuis Leyweg 275	10.00	ds Moritz Pfähler	ds Yvonne Schoonhoven	pastor Wim Hoefman	pater Willy Hoogendoorn	
HMC Westeinde Lijnbaan 32	10.00	pastor Bertus Wessel	pastor Guido Schürmann	pastor Elma Beerends	Pastor Guido Schürmann	
HMC Antoniusshove Banninglaan 1 Leids'dam	10.30	ds Irene Visser	X	pastor Bertus Wessel	X	
Franciscuskerk Nic Broeckhuijsenstraat 23	10.30	ds Lenie Vollebregt	ds Mineke Kroes	pastor Sjef Smit	ds David Schiethart	
Clarakapel Rozenbottelstraat 14	10.30	pastor Sjef Smit	ds David Schiethart	pastor Nanda de Hoop	pastor Rien Leijdekker	
Dienst doven en slechthorenden						
Koningkerk Br. Ingenhoeslaan 4 Voorburg	10.00	ds Jan van der Wolf	X	ds Jan van der Wolf		
Dienst doven en slechthorenden						
Koningkerk Br. Ingenhoeslaan 4 Voorburg	10.00	Els van der Wolf-Kox	X	ds Els van der Wolf-Kox	X	

Kerken met vaste gegevens voor elke zondag

Anglican Church Ary van der Spuyweg 1. Elke zondag 8.30 Gesproken Holy Communion 10.30 Contemporary & Traditional (Holy Communion) Services with on 4th Sunday Anointing & Prayer for Healing, 17.00 Wellspring Service. On 4th Sunday: Choral Evensong	American Protestant Church Esther de Boer van Rijklaan 1 9.45 am, Contemporary service 11.45 am traditional service	Loe Apostolisch Genootschap Loovesteinlaan 170 Zo 9u30 samenkomst met zang en muziek Zo 10u30, NL za 19u, Arabisch	Volle Evangelie Gem. Vredekerk Maartensdijkstraan 126 zo 10u30, NL za 19u, Arabisch	Leger des Heils Ambachtsgracht 198 10u30, Samenkomst met muziekcorps
	Oud-Katholieke Kerk Juffrouw Idastr. 7 Elke zo 10u eucharistie, 13/10 Oogstviering, 16u Vesper. Wo 12u30, Viering zolderkapel	Evangeliegemeente Morgenstond Exoduskerk Beresteinlaan 263 Zo 10, Samenkomst	Baptistengemeente Vier Heemskinderenstraat 91 10u samenkomst	Zevende dag Adventisten Robijnhorst 197 Op zaterdag! 10u Bijbelstudie 11u dienst
		Genootschap der Vrienden - Quakers Stadhouderslaan 8 Zo 10u30 stille samenkomst		

Taizédiensten

Buurt- en kerkhuis Bethel, Thomas Schwenckestraat 30
Elke maandag 19.30
Taizéavondbede
Elandstraatkerk
Elke 1e zaterdag van de maand 19u30 Taizéviering
Koningkerk Voorburg
Elke 2e zaterdag van de maand 19u30

Rooms-Katholieke kerken, Nederlandstalige weekendvieringen, zie verder rkrparochiedevieringevangelisten.nl en rkdenhaag.nl

Centrum Parkstr. 65a H. Jacobus Maier Zo 9 u NL, 10u15 Lat, 12u NL 16u vespers	Schilderswijk , Hoefkade 62B, H. Martha, za 19u, zo 11u30	Haagse Hout , Wassenaarseweg 53, St. Paschalis Baylon, Zo 11u	Bezuidenhout Bezuidenhoutseweg 153, OLV van Goede Raad, wo 12.30	Marlot Bloklandplein 15, Obevoekt Hart van Maria, za 17u, zo 9u30	Zeeheldenbuurt Elandstraat 194 OLV Onbevleekt Ontvangen, zo 11u	Rijswijk Sir Winston Churchillaan 372 HH, Benedictus en Bernadette, zo 9u30	Deutch Badhuisweg 35a Sonntags 10u30 English Bezuidenhoutseweg 157 Sunday 10.00, 17.30 Français Stoeplaan 4 Wassenaar Dim 17.00
Regentessekwartier Beeklaan 168, H. Agnes, za 20u NL, zo 10u NL, 12u Sp	Valkenbos , Kamperloosstraat 279, Kerk Titus Brandsma Zo 10u30, vrij 10u	Loosduinen , Loosd. Hoofdstr. 4, Kerk Maria van Elk & Duinen zo 10 u, za 13u	Waldeck/Kijlduin Aaltje Noorderwierstr. 4 H. Pastoor van Ars Do 10u, vrij 9u, za 19u, zo 10u30	Leyenburg Leyweg 930 Emmaüskerk Zo 10u, za 13u	Scheveningen Scheveningsweg 233, H. Antonius Abt, za 17u, 2e en 4e 18u Engelstalig. Niet op 5 okt. Zo 10u.	Rijswijk v. Vredensburghweg 69, H. Bonifatius zo 11u	

Doordeweekse diensten:
■ Avondgebed bij DE ZINNEN, elke maandag 18.15-18.45 in Christus Triumfatorkerk met aansluitend soep en broodje.
■ Aandachtscentrum, Schoolstraat 18, di/t/m/v 13 u stilteviering.
■ Evangelisch-Lutherse Kerk, elke woensdag 12.45-13u middaggebed.

Symbolen: ♪ met cantorij, muziek etc; X geen dienst; * zie website van de kerk; 🗨️ voorganger met preekconsent; ✂️ kerkelijk werker; ➡️ proponent (ds i.o.); 🗨️ missionair pionier

AGENDA: OKTOBER

Kerkadressen zie pg. 6.

Tips: redactie@kerkdenhaag.nl

of 06 48 94 10 47 (ook whatsapp)

Hele agenda: kerkdenhaag.nl

Bidden?

Gespreksgroep over boek *Bidden, het meest intieme gesprek* (Jurjen Beuer, 2008). Wat is bidden, welke houdingen kun je aannemen?

Di. 1, 8, 15, 29. 19:30 u. ■ Oud-katholieke kerk

Kledingruil

Kleding ruilen met gesloten beurzen. Neem max. 10 stuks schone kleding en/of accessoires (schoenen, tassen) mee.

Woe. 2. 19:30-21:30 u. ■ Chr. Triumfatorkerk

Tafelrede

Reformator Maarten Luther en zijn vrouw Katharina van Bora hielden onder het eten gesprekken met gasten over culturele en theologische thema's. Andreas Wöhle (luthers predikant in Amsterdam en Synode-president) houdt zo'n *Tischrede* (onder een maaltijd uit Luthers tijd) over Bonhoeffer. Opgave verplicht:

lutherheraut@gmail.com

Do. 3. 18 u. ■ Lutherse kerk

Bios

Film met lunch. Ditmaal: 'Amazing Grace' (2006), over William Wilberforce, in de 18de eeuw een drijvende kracht achter het afschaffen van de slavernij.

Za. 12. 12-15 u. 67 ■ Houstruiskerk

'Vrouwendag'

Programma met workshops en lunch voor vrouwen. Gasten: tv-presentator Wilma Veen, predikant Arjen ten Brinke e.a. Org. en opgave: vitavictoria.nl

Za. 12. 9:30-16 u. 625 ■ Chr. Lyceum Delft, Molenhuispad 1

Zinzoekers

Maaltijd met een meditatie moment tussendoor, voor 20-30'ers.

Ma. 14. 18:30-20 u. 65 ■ Stek, Parkstraat 32

Meditatie

Christelijke meditatie op zolder van Galerie 44 (oud-katholieke kerk).

Iedere woe. 19-20:30 u. ■ Molenstraat 44

Alpha-cursus

Instap- of opfriscursus over het christelijke geloof. Na een diner volgt er een voorlichting, met ruimte voor discussie.

Do. 17. 18:4-21:30 u. ■ Pax Christikerk

Tafel van Hoop

Maaltijd met een gesprek over 'de kunst van het leven met beperkingen'. Opgave: Klaas Bruins, kbruins@stekdenhaag.nl

Vr. 18. 17-20 u. ■ Bethel

Orgelconcert

Het orgel in de Waalse kerk is gemaakt door Cavaille-Coll, bouwer van het orgel in de Notre Dame van Parijs. Organist Carel Cames van Batenburg speelt het Adagio for strings, muziek van Nji Hakim uit Libanon, en een Spaanse veldslag.

Za. 19. 16-17 u. ■ Waalse kerk

Muziekmatinee

Jazzmuziek van het Saxofoonkwartet.

Zo. 20. 15-16 u. ■ Bethel

Klassiek concert

Met violist Thomas Patijn en pianist Rinus Fuijkschot.

Zo. 27. 17-18 u. ■ Bethel

Symposium over het werk van kerkmusicus Arie Eikelboom

AGENDA Zestien boeken over tweeduizend jaar kerkmuziek: Arie Eikelboom heeft weer een mijlpaal bereikt. In de Maranathakerk een symposium over de kerkmuziek.

Arie Eikelboom mag dan naar Breda verhuisd zijn, hij is toch echt in Den Haag een levende legende geworden, wil menig Haags liefhebber van klassieke (kerk)muziek maar benadrukken. In Den Haag verwierf Eikelboom naam en faam als cantor-organist in de Maranathakerk, waar hij tussen 1975 en 2014 cantatediensten, lezingen en cursussen over muziek verzorgde. Hij werd geridderd voor zijn verdiensten als kerkmusicus, docent kerkmuziek en muziekgeschiedenis, en als dirigent van kamerkoor Magister Cantat. En hij promoveerde op een motet van Bach.

Levenswerk

Eikelboom zet met zijn laatste geschrift een punt achter zijn levenswerk, een bundel van zestien boeken over de geschiedenis van kerkzang. De boeken zijn met name interessant voor wie wil weten hoe vorige generaties met hun liederen God als ultieme bron van betekenis verklankten. Eikelboom: 'Enkele belangrijke componisten hebben onze beleving van goddelijkheid langdurig beïnvloed. Door gedichten van bisschop Ambrosius (339-397) werd God gezien in de zon, als bron van licht en warmte. Tegenwoordig verbeelden veel evangelische gelovigen hun God als beste vriend of kroelbaad Jezus. Theoloog Willem Barnard (1920-2010) vindt dat we ons godsbeeld kunnen verrijken met spirituele beelden en benaderingen uit verschillende kerkmuzikale tradities. In het liedboek van de landelijke protestantse kerk staat in dat opzicht voor ieder wat wils. Ik pleit voor een herwaardering van oude gezangen, want onze voorouders hebben een rijk spiritueel erfgoed nagelaten. Niet gek dat gregoriaanse zang weer in is; het vervult de moderne behoefte aan onthaasting en spirituele herijking.'

Waarom zingen?

Bij het symposium speelt organist Bert van Stam een compositie van Eikelboom, het gelegenheidskoor zingt twee van zijn motetten. Musicus en theoloog Hanna Rijken houdt een inleiding over het onderwerp: 'Waarom zingen mensen eigenlijk?' Theoloog Geb van Doornik (Maassluis) en kerkmusicus Jeroen de Haan (Den Haag) vertellen over de bijzondere positie van Arie Eikelboom in het kerkmuzikale landschap. Het laatste woord is aan Arie Eikelboom zelf.

VRIJDAG 25 OKTOBER. 15-17 UUR. MARANATHAKERK, 2E SWEELINCCKSTRAAT 156. ARIEEIKELBOOM.NL.

COLOFON

KERK IN DEN HAAG MAANDBLAD
WWW.KERKINDENHAAG.NL WEBSITE

Oktober 2019, jaargang 23, nr. 219

Uitgever: Protestantse Gemeente te 's-Gravenhage, de Evangelisch-Lutherse Gemeente Den Haag, de Gereformeerde Kerk van 's-Gravenhage Oost en de Rooms-Katholieke parochie Maria Sterre der Zee.

Contact:
redactie@kerkdenhaag.nl
hoofdredactie@kerkdenhaag.nl
Tel. 06 48 94 10 47
Parkstraat 32, 2514 JK Den Haag

Redactie: Greet Kappers (hoofdredacteur), Margot C. Berends (tekstredacteur),

Robert Reijns (eindredacteur), Henk Baars, Henriëtte Boerma, Rob van Essen, Hans Hemmes, Rienk Lanooy, Margriet Quarles van Ufford, Marijke Witteman.

Medewerkers: Irna van der Wekke, Eric van den Berg (website), Pieter van Schouwenburg (vormgeving).

Druk: Opmeer Drukkerij bv

Advertenties:
kerkdenhaag.nl/adverteren
adverteren@kerkdenhaag.nl
06 12 31 30 53 (Robert Reijns)Los postabonnement:
€ 22,50 per kalenderjaar (10 nummers).
Opgave: info@kerkdenhaag.nl
Giften: IBAN NL35 INGB 0007 7749 10

OPROEPEN

Respijthuis

Stichting HousMartin (Anbi) wil een 'respijthuis' beginnen: een (tijdelijke) opvangplek voor de meest kwetsbaren, zonder zorgvraag op het terrein van verslaving of geestelijke gezondheidszorg (GGZ). Het moet een 'warm nest' worden waar daklozen kunnen bijkomen van een griep, een operatie, of de ongemakken van het leven op straat – eventueel tot de laatste levensfase. Momenteel wordt een geschikt pand gezocht, met vier tot zes slaapkamers en een grote leefruimte. Wie zoekt er mee naar een pand? Of naar een investeerder die de voorkeur geeft om zijn geld in stenen te beleggen, in plaats van daarvoor een magere bankrente te ontvangen? Met vragen of suggesties s.v.p. contact opnemen met Marie-Anne van Erp, zwaluwen@xs4all.nl of 0651756565.

Winterstek

Van 20 januari t/m 27 maart is er 'Winterstek'. Bij dit jaarlijks drukbezochte activiteitsfestival geven vrijwilligers presentaties of workshops die veelal verband houden met hun hobby of beroep. De organisator, kerkenorganisatie Stek, zoekt vrijwilligers die een activiteit willen

organiseren én Hagenaars die hiervoor ruimte beschikbaar stellen. Stek helpt bij de administratie, publiciteit, en (indien nodig) locatievoorziening. Aanmelden kan tot 10 oktober via adelmontelyon@stekdenhaag.nl of 070 318 16 16.

Koorleden

Het Christelijk Residentie Mannenkoor (CRM) zoekt nieuwe leden. 'Iedereen kan zingen! Het is goed voor je longen. En je wordt er blij van. Je maakt nieuwe vrienden.' Kijkje nemen kan bij de repetities: iedere woe. 19:45-22 u. Bergkerk, Daal en Bergselaan 50a. Info: crmmannenkoor.nl.

Kok

Buurt-en-kerkhuis De Paardenberg (Paardenbergstraat 1, Transvaal) zoekt een kok voor de wekelijkse buurtmaaltijden (ca. 30 eters). Donderdages, 15-20 uur. Vrijwilligerswerk; een uitje en kerstpresentje als bedankje. Wie eens per twee weken kan helpen, is ook welkom. Info en opgave bij J. Bierman, jberman@stekdenhaag.nl of 070 318 16 60.

PERSONALIUM

Jannie Nijwening

Jannie Nijwening, vanaf februari 2014 predikant bij de Doopsgezinde Gemeente in Den Haag, vertrekt naar de Zaanstreek, waar ze het predikantschap voortzet in andere doopsgezinde gemeenten. Terugblikkend op Den Haag, waar ze vier dagen per week werkte, zegt ze: 'Ik heb de gemeente ervaren als een warm bad: de mensen zien naar elkaar om. Hoe ik Den Haag ervaren heb? Toen ik in de jaren '90 vijf jaar in Belfast woonde, leerde ik de stad kennen op mijn fietsje; ik kon mij als vreemdeling vrij bewegen, terwijl de inwoners van de achterstandswijken gescheiden van elkaar leefden en bang waren voor elkaar. Toen ik per fiets Den Haag leerde kennen, moest ik vaak denken aan Belfast. Geen muren en hekken hier, maar wel segregatie. Het was mijn verlangen om dat een beetje te doorbreken.' In het kader van meer saamhorigheid en occumene hield Nijwening lezingen, workshops en andere activiteiten. De afscheidsdienst van Jannie Nijwening was op 29 september.

VERSE THEOLOGIE OVER MENSEN EN DIEREN

Dat mensen superieur zijn aan andere levende wezens, is een gedachte die diep in ons verankerd ligt. Dat geldt voor mensen in het algemeen, maar zeker ook voor onze Westerse traditie van denken en geloven. Weliswaar bevat de Bijbel verrassende passages over de verbondenheid van mens en dier. Volgens de sceptische auteur van het bijbelboek Prediker herinnert God zelf de mensen aan hun verwantschap met de dieren. 'Allen hebben eenzelfde adem: een voordeel van de mens op het dier is er niet.'

Mensen bijna goddelijk

Maar de hoofdlijn staat in het scheppingsverhaal aangegeven: mensen moeten heerschappij voeren over al wat leeft (Gen. 1:26) en zijn zo beschouwd 'bijna goddelijk' (Psalm 8). Die hoofdlijn heeft zich in het vervolg van de geschiedenis

vrijwel onweersproken voortgezet. Alleen bij de vrijzinnige theoloog Albert Schweitzer (1875-1965) zie ik een consequente poging om het antropocentrisme [waarbij de mens als middelpunt gezien wordt, red.] te doorbreken. Hij koos zijn uitgangspunt in de elementaire verbondenheid van al wat leeft en leven wil. Voor hem was dat geen theorie, maar doorleefde werkelijkheid. Zo baande Schweitzer de weg naar een nieuwe gevoeligheid en maakte hij een eind aan wat de filosoof Francis Bacon (1561-1627) de 'idola tribus' noemde: de tribale idolen, die mensen ertoe brengen om al het andere naar hun eigen maat te begrijpen. Onze onwetendheid is groot, concludeerde Bacon.

Nieuwe gevoeligheid

Inmiddels zijn we over de geest, de taal en de moraal van dieren heel wat meer te weten gekomen. Van groot belang is wat de verbeelding van kunstenaars en schrijvers ons kan laten zien. De verbeelding produceert geen

wetenschappelijke kennis, maar draagt op haar eigen manier bij aan de vergroting van onze gevoeligheid voor ander leven. Ze kan ons helpen los te komen van de blindheid van onze soort voor de sensibeleit van 'niet-menselijke dieren'. En biedt op die manier een correctie van wat ik zojuist als hoofdlijn van de bijbelse literatuur naar voren haalde. Vele voorbeelden zou ik kunnen geven, maar ik beperk me tot een voorbeeld dat over de relatie tussen mensen en honden gaat. Het is afkomstig uit de novelle *Le chien* (De hond) van Eric-Emmanuel Schmitt. De hoofdpersoon Samuel Heymann is een holocaustoverlevende. Enkele dagen na de dood van zijn hond Argos maakt hij een eind aan zijn leven. In het kamp had hij een hond ontmoet waarmee hij spreken kon 'zoals met niemand in het kamp'. Dankzij hem heeft hij kunnen overleven. Heymann raakt in gesprek met een vroegere medegevangene die verbijsterd is over de wens van een kleinzoon om rabbi te worden.'Terwijl ik Argos die onder tafel zat streeelde, durfde ik niet hem te antwoorden dat God bij me was teruggekeerd in de blik van een hond.' Natuurlijk ontsnapt een literaire uiting als deze niet aan het antropomorfisme. Ze tekent een dier naar de maat en het beeld van de mens. Al is het de vraag of wetenschappelijk onderzoek niet steeds meer overeenkomstigheid aan zal tonen. Maar ze kan ons hoe dan ook helpen om op de weg van de verbeelding inzicht te krijgen in de sensibeleit, de geest en de moraal van niet-menselijke dieren. En wellicht ook, om geleidelijk in te stemmen met de wijsheid van Prediker, dat mensen en dieren de *roech* – hun adem of geest – met elkaar delen.

JOHAN GOUD

EIND 2019 VERSCHIJNT: JOHAN GOUD (RED.), *LEVEN DAT LEVEN WIL. OVER DIEREN EN MENSEN*. JOHAN GOUD WAS TOT 2015 REMONSTRANTS PREDIKANT IN DEN HAAG.

Troubadour:

'Ik hou van liedjes die een beetje schrijven'

INTERVIEW Martijn Breeman, van wie in ieder nummer van KDH een vers staat, heeft een boek plus cd met liedjes over de liefde gemaakt. Hij bekijkt de liefde 'met zwaar bebrilde argusogen'.

Van KDH-troubadour Martijn Breeman – ook bekend als Musonius – is een boek plus cd verschenen met liedjes over de liefde, getiteld *Musonius op vrijersvoeten*. Gevraagd naar de creativiteit die nodig is om deze liedjes te schrijven en te componeren zegt Breeman: 'Scheppingsdrang is de belangrijkste drijfveer en dat is de behoefte om iets moois te maken. Maar het is ook een vak, dat tijd, studie, kennis en ervaring vraagt. Liedschrijven is een mooi ambacht dat ik van kinds af aan beoefen. Een lied komt woord

Martijn Breeman in zijn huiskamer, waar hij veel schrijft en leest.

'Verliefdheid doet nu eenmaal pijn'

voor woord, zin voor zin en noot voor noot tot stand. Soms gaat het vliegensvlug, soms tergend langzaam, soms met lange tussenpauzes. Het blijft een proces van slijpen, poetsen en schaven.'

Is het creatieve proces een eenzame weg? 'Als ik schrijf, zonder ik mij graag af om mij in alle rust aan mijn werk te kunnen wijden. Maar dat is niet per se een eenzaam proces. Ik geef wel toe dat mij iets van jaloezie bekreep toen ik enkele jaren geleden bezig was met musicals over Jona en Esther. Ik werkte helemaal alleen, terwijl de regisseur gezellig samenwerkte met de spelers en de decorbouwers. Maar bij het schrijven voel ik mij niet eenzaam. Eenzaamheid is de afwas doen als er niemand met een theedoek in de hand naast je staat. Of als je afgesneden bent van je geliefde.'

Obsessie

De cd staat vol met liefdesliedjes. Wat betekent liefde voor Martijn? 'Ik bekijk liefde met zwaarbebrilde argusogen. De liefde is mooi en kan je gelukkig maken, maar maakt je ook kwetsbaar: als het onderwerp van je genegenheid iets overkomt, raakt het je persoonlijk. Daarbij komt dat de fluitstering van het hart dikwijls de roep van het verstand overstemt. Liefde is zelden redelijk. Maar verliefdheid is nog veel erger. Ik las op school eens over de symptomen van ontwenningverschijnselen bij verslaving en het viel mij op hoe ernstig deze overeenkwamen met verliefdheid. Verliefdheid kan je tot waanzin drijven: de grens tussen

verlangen en obsessie is flinterdun en onzichtbaar.'

Meidoorn

Er zit humor in de teksten van Breeman, maar ze kunnen ook een triest gevoel oproepen. Martijn: 'Ik houd van liedjes die een beetje schrijven en verliefdheid doet nu eenmaal pijn. Worstelingen met schuldgevoelens, verlangens, afscheid nemen en verlegenheid spelen een rol, maar ik probeer de toon luchtig te houden. Het verdriet gaat vaak schuil achter kwinkslagen.' Bij de luisteraar komt dat harder binnen dan wanneer de pijn openlijk benoemd zou worden. Het geeft de liedjes een sterke zeggingskracht.

Over andere vormen van liefde: 'Mijn liefde voor de natuur is groot. Een spin en een web zien weven, de bast van een boom voelen, de meidoorn ruiken en een hommel horen zoemen: dat alles kan mij al vlinders in de buik bezorgen. De onachtzaamheid waarmee de mens

met flora en fauna omgaat, snijdt dan ook diep door mijn ziel. Ik ben pantheïst: voor mij zijn Schepping en Schepper en en dezelfde. Ieder dier dat je doodt, elke boom die je kapt laat een diepe wond achter. Dieren zijn geen producten

'Een hommel geeft mij vlinders in de buik'

en bomen zijn geen straatmeubilair; het zijn levende wezens. Ik zou dan ook vrij naar Marcus 25:40 willen zeggen: "Alles wat je de Schepping aandoet, doe je de Schepper aan."

GREET KAPPERS

BOEK EN CD ZIJN VERKRIJGBAAR BIJ MBREEMAN@OUTLOOK.COM.
PRESENTATIE: ZA. 9 NOV. 15:30 U.
STADSKLOOSTER, WESTEINDE 101.

Troubadour

TROUBADOUR MARTIJN BREEMAN.
OPNAMES EN AGENDA OPTREDENS: KERKINDENHAAG.NL

Zeg het dan

Ik zie het aan je ogen,
zoals je naar me kijkt
en hoe je, als ik jou aankijk,
mijn blik weer snel ontwijkt.
Ik zie het aan je houding,
zoals je voor me staat:
je weet je van verlegenheid
soms helemaal geen raad.

O
Zeg het dan!
Zeg het dan!

Zeg dat je zonder mij niet langer leven kan.
Of vind je dat een beetje overdreven dan?

Zeg het dan!
Zeg het dan!

Ik zie het aan je wangen,
je krijgt een rode blos.
Je wil me dolgraag vasthouden,
maar dat laat jij niet los.
En praat ik over liefde,
dan zeg je niets terug,
en als ik vraag: 'Wat is er toch'
doe jij ineens zo stug!

O
Zeg het dan!
Zeg het dan!
Zeg het dan!

Zeg dat je om geen ander zoveel geven kan.
Of vind je dat een beetje overdreven dan?

Zeg het dan!
Zeg het dan!

Je houdt van mij, dat weet ik,
je doet mij zo'n verdriet:
ik ben net zo verliefd op jou.
Dat jij dat nou niet ziet...!

O
Zeg het dan!
Zeg het dan!
Zeg het dan!

Want ik durf dat niet.

Hella van der Wijst over troosten

Hella van der Wijst presenteerde tv-programma's als *De Wandeling*, *Geloof en een Hoop Liefde*, en *Ik Mis Je* (EO). Voor *Ik Mis Je* sprak ze (drie jaar lang) met familieleden aan het graf van hun geliefden. Dat heeft geleid tot haar boek *Troost – als je iemand mist* (2019). Ze vertelt over haar ervaringen en deelt wetenschappelijke inzichten over troosten.

MA. 21 OKT. 19:30-21:30 U. DE TOEVLUCHT,
LAAN VAN HOORNWIJCK 140. YPENBURG.

Nieuw buurt-en-kerkhuis in Zuidwest

De protestantse kerken in Zuid-West (Shalomkerk, Abdijkerk en Bosbeskapel), openen in de Shalomkerk het nieuwe Buurt-en-kerkhuis Shalom. Doel is om, met en voor buurtbewoners, activiteiten op te zetten die armoede en eenzaamheid helpen bestrijden. Veel Hagenaars in Bouwlust, Vrederust en Morgenstond hebben daarmee te maken. Er komen een inloopspreekuur, voedselbank-supermarkt met eigen productkeuze, weggeefwinkel, goedkope kapper, naaiessen, een moestuin en andere initiatieven. Deze maand opent Shalom officieel haar deuren met een feestelijk programma.

ZA. 5 OKT. 14-17 U. SHALOMKERK, VREDERUSTLAAN 96.

Kunsthistorica over Akathistos en Maria

Wie is Maria? In de Bijbel wordt weinig verteld over de moeder van Jezus. Maar wanneer de kerk haar in de vijfde eeuw tot 'Moeder Gods' verheft, komt haar verering op gang en verschijnen er apocriefe boeken, legenden en liederen. Zo komt Maria's leven in de Akathistos-hymne, een bekend gezang in de Oost-christelijke kerk, als een soort stripverhaal tot uitdrukking. Kunsthistorica Desirée Krikhaar schetst de levensloop van Maria, waarbij deze hymne leidraad is, en laat enkele Marialiederen horen.

DI. 29 OKT. 14:30-15:15 U. OPGAVE: CPS@P4EV.NL. AGNESKERK, BEEKLAAN 188.